DIMENSION OF ACTIVE CULTURE IN BANAT. REFLECTIONS IN THE ROMANIAN PRESS (1886-1918)

Ioana Banaduc
Lecturer, PhD., Western University of Timişoara

Abstract:The paper aims, through the media lens, to highlight the meaning of active culture. In Banat, a cultural model is articulated by adapting and mediating, reflecting the relevant spiritual, social and historical discourses for times governed by a great civic spirit. The profoundness of these discourses stimulates the cultural activism of both the teacher and the finest scholar. We could say a social praxis in manifestations of form and intensity specific to Banat, although it occurs in all our historical provinces during the nineteenth century and beyond. The principle of active culture bases the theoretical approach to investigating the relationship between its manifestations and the concrete historical context. Of course, it is due to the force, pathos of the manifestations and the specific purpose of the speeches.

Keywords: active culture, Banat, cultural activism, press, creative actions of culture.

1. Cultura activă. Funcţia ei integratoare şi ordonatoare

„Produs al libertăţii omeneşti, cultura este orientată către nişte scopuri rezultate din spontaneitatea firii umane [...] Omul modern se îndreaptă către activitatea creatoare, către răspândirea de bune acţiuni în jurul său, către acea intervenţie umană neostenită, adică spre acea atitudine pe care o adoptă după rătăcirile şi încercările vieţii sale”, specifică Tudor Vianu (1982: 304-320).

Pentru perioada investigată, cultura se constituie ca univers axiologic, în care omul îşi afirmă identitatea prin efort constructiv şi elan creativ. Direcţiile sale de manifestare dezvăluie un ansamblu coerent şi profund spiritual de acţiuni, poate, cu cea mai mare putere de structurare a devenirii noastre culturale pe scara primei modernizări.

Discursurile, care legitimează aceste acţiuni, certifică vitalitatea tradiţiei, prin asumarea direcţiilor iluministe, şi declară năzuinţele prin raportare la manifestările spiritualităţii europene ale vremii. Profunzimea acestora îşi revelează sensul pe baza cifrului ordonator al voinţei culturale, rezonant în istoria neamului. Concepţia activistă asupra culturii dezvoltă ideea de voinţă, efort constructiv şi elan creativ. Pe acesta din urmă l-am denumit activism cultural în această lucrare.

În bibliografia de specialitate se evidenţiază rolul presei pentru vehicularea informaţiilor privind necesitatea acţiunilor creatoare de cultură în epocă (1). Presa vremii mărturiseşte, deseori, sensul efortului constructiv, ghidat de voinţă, ca revelator de semnificaţii pentru istorie: „De câte ori străbat cu gându-mi întunericul plumburiu al îndelungatelor vremuri de patimi care despart epoca recentă şi actuală a renaşterii, momentele senine ale zămislirii noastre ca popor, de atâtea ori admir cu sacră profunzime puterea de viaţă a poporului. [...] În lupta aceasta de apărare s-a închegat politiceşte poporul român, câştigându-şi nu numai titlu nepieritor de recunoştinţă, ci şi dreptul de a fi considerat ca element de ordine şi civilizaţiune la poarta Orientului. Din acest botez de foc şi sânge rezultă sfinţenia aspiraţiunilor de viaţă mai înaltă politică şi naţională a poporului, căruia, cu drept, îi revine măgulitorul atribut de sentinela civilizaţiunei. Şi am ferma convingere că viitorul glorios al poporului va justifica pe deplin îndreptăţirea acestei atribuţiuni.” (DR, V, 1905: 1).

Principiul culturii active răspunde unui mare deziderat al vremii. Funcţia ordonatoare şi integratoare a formelor sale de manifestare permite stabilirea treptată, în baza comunităţii de limbă,

BDD-A29503 © 2019 Arhipelag XXI Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 16:54:38 UTC)

a unui circuit cultural interzonal, care are rolul solidarizării spirituale. Pentru perioada investigată, acest principiu este orientat de ideea, adecvat formulată de N. Iorga: „sunt români la toate frontierele noastre: viaţa noastră intelectuală nu este diferită de a lor" (1899: 9). Ceea ce dovedeşte importanţa concepţiei activiste asupra culturii, ea însăşi devenind portstindardul spiritualităţii româneşti.

Primele jaloane ale acestui construct sunt prefigurate de rolul tradiţiei privitoare la acţiune: „Lumina este principiul vieţii. Astfel aceia care doresc reînvierea unui popor trebuie să se îngrijească a sparge mai întâi întunericul, care-l ţine înfăşurat sub vălul său mortuar, şi să-l lumineze prin învăţătură şi educaţiune, prin acţiune." (FD, 1894: 23). Discursurile presei evidenţiază ipostaze de materializare: „Ni trebuie cultură tuturora, de sus până jos, o cultură care să fie a noastră, cărţi inspirate, pe rândurile cărora să cadă deopotrivă lacrima bogatei doamne şi a sătencii, cărţi smulse de mâini nerăbdătoare până unde răsună glasul acestui neam." (FD, 1887: 4).

Apar campanii de lămurire a cititorilor despre rolul acţiunii culturale: „Ce însemnează a cultivi? A cultivi însemnează a învăţa pe oameni să cugete bine, a lumina ce fusese întunecat, a păzi lumină peste acele ce ni se cuvin a şti; a limpezi ideile oamenilor, a-i păzi de greşeli şi prejudecăţi" (ED, 1901: 3). Evidenţierea opoziţiei simbolice, lumină-întuneric, marchează semioza deosebit de pregnantă a discursului de tip iluminist, bine integrat în filosofia culturii europene a vremii. Accentele iluminismului persistă în Banat, în programul cultural al perioadei.

Forţa discursurilor din presă se structurează deseori prin interogaţie şi dialog, din dorinţa de a le insufla cititorilor ideea de elan creativ. Edificatoare sunt aceste spicuri din presa vremii: „Suntem noi mai puţin capabili pentru cultură? Nu suntem noi înzestraţi cu frumoase calităţi spirituale, nu suntem capabili pentru înaintare? Avem toate condiţiile recerute pentru a ne putea rădica pe un piedestal şi nu este de lipsă ca să ne ghemuim într-un colţiu retras şi să privim de acolo cu aviditate la alţii! [...] Suntem un neam de oameni, nu prea mulţi, în mijlocul naţiunilor mari. Dar numărul mic să nu ne descurajeze. În cursul stăruinţelor noastre să ne inspire veşnic curaj profeticele cuvinte ale reginei Carmen Sylva. Nu trebuie ţărmuri mari, trebuie numai inimă mare! [...]" (FD, 1889: 3).

Activismul, scrie Tudor Vianu, este, fără îndoială, „condus de iubirea de oameni, de aspiraţia către perfecţionarea sorţii omeneşti. Caracterul lui etic este incontestabil. Dar tot atât de adevărat este că în această hotărâre de perfecţionare a destinului omenesc, activismul nu procede decât pe baza credinţei că ştiinţa poate, într-adevăr, să-l ajute, că în raţiunea omenească există virtualităţi ale căror realizări pot să aducă îmbunătăţirea sorţii umane şi, din acest punct de vedere, putem sublinia un al doilea element al concepţiei, şi anume patosul ei teoretic. [...]" (1982: 348-349).

În cazul Banatului şi al Transilvaniei, de altfel, principiul culturii active este prefigurat de către intelectuali cu o intenţie programatică, generatoare de atitudini comune, indiferent de naţionalitate. Astfel de idei guvernează şi scrierile lui Ioan Slavici. Relevant, în acest sens, este comentariul cărturarului: „Cu cât e mai intensivă cultura, cu atât mai vârtos ne regenerăm şi noi oamenii, cu atât mai puţin ne deosebim unii de alţii, cu atât mai uşor ne înţelegem şi mai mult ne iubim între noi, cu atât mai covârşitor e în noi simţământul, că suntem cu toţii acelaşi om întrupat în fel şi fel de chipuri şi că durerile unuia sînt ale tuturora bucuriile tuturora sînt ale fiecăruia. Rezultatul etic al culturei moderne e acest simţământ care în practica vieţii se dă pe faţă, ca purtare de grijă a tuturora pentru binele fiecăruia" (1983: 99).

Contextul politic neprielnic din Banat potenţează vitalitatea acţiunilor cărturarilor români şi deschide trasee interpretative incitante pentru revelarea sensurilor unei culturi moderne. Elanul creativ sau activismul cultural, aşa cum l-am denumit în această lucrare, este intens în Banat, având ca specificitate o puternică conştiinţă etnică. Plenitudinea fenomenului cultural este evidentă, atingând adesea „înfăţişarea unei culturi intelectuale" (Blaga, 1985: 78).

2. Banatul – ipostază a spiritualităţii româneşti. Activism cultural fecund

BDD-A29503 © 2019 Arhipelag XXI Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 16:54:38 UTC)

Evoluţia istorică a Banatului a dus la configurarea unui ţinut care devine pata de culoare în ansamblul culturii române, pentru perioada investigată. Nota diferenţiatoare a provinciei se dezvoltă din amestecul de limbi şi de populaţii, odată cu apariţia primelor colonizări, acestea fiind importatoare de civilizaţie şi de modele culturale europene.

Banatul istoric „răspunde" viziunii integratoare asupra culturii. Un tablou structurat pe baza fenomenului de aculturaţie, pe baza interferenţei şi a suprapunerii mai multor modele culturale şi de civilizaţie. Acestea declanşează emulaţia şi permite formarea unei sinteze culturale, atât în pătura de jos a societăţii (2), cât şi printre elite, conturându-se chiar o mentalitate colectivă a celor ce trăiesc în Banat. (Bocşan, Dima, Bona, 1994:1).

Cu toate că Banatul veacului al XIX-lea şi al celui următor este guvernat de ideea afirmării românităţii într-un spaţiu multietnic, indicele ridicat de cultură a populaţiei facilitează conturarea la nivel social a unei perspective obiective asupra diversităţii populaţiilor din această regiune. Mai târziu, acestă ipostază este evidenţiată în articolul *Opinii libere şi fugare despre Banat* a lui George Călinescu. Marele critic notează „Banatul e acela în care elementul alogen este mai multicolor", iar „nota locală ce te izbeste este supremaţia comunităţii asupra individului" (apud. Boldureanu, 2004: 36).

În presa investigată sunt numeroase articole care descriu o stare de spirit tolerantă, precum şi un fond mental comun, ghidat de aceleaşi năzuinţe, care se doresc a fi împărtăşite de toată comunitatea (3). Reţinem din „Luminătoriul", din 1881: „Identitatea de interes pentru apărarea naţionalităţii sale ar trebui să îndemne şi pre saşi şi pre sârbi şi slovaci, dar şi pre nemţii cosmopoliţi din Ungaria la o procedere unită [...] şi naţiunea română va primi cu mulţumire ori şi care ajutoriu pentru eluptarea drepturilor naţionalităţilor, care, de se vor recâştiga, nu vor fi spre binele numai a poporului român, ci a tuturor naţionalităţilor surori din nefericita noastră patrie." (32: 5).

Nu putem să nu observăm, pe baza discursului presei timpului, că legătura cu spaţiu matricial determină o organicitate culturală, o *paideuma* (4). Putem vorbi de un interes deosebit pentru mediul rural şi de un filon ideatic al discursului intelectualităţii noastre, cărturari, profesori, filologi, avocaţi, oameni politici, alimentat din tradiţia satului, prin intermediul dascălilor, ei înşişi fiind „[...] expresie a satelor, trăind în directă legătură cu ele şi reprezentându-le voinţa" (LU, 1881: 5).

Satul este matricea spirituală în care se întruchipează toate simbolurile centrale. Este *paideuma* în care se constituie însăşi fiinţa istorică românească şi din care creşte organic cultura neamului. Nostalgia unei viziuni tipologic-integratoare a societăţii pe baza acestei *paideuma* este mărturisită în aproape toate publicaţiile româneşti bănăţene: „Virtuţilor, care zac aici în sate, trebui să le dea expresie cei care sunt chemaţi să vorbească în numele Banatului: elita intelectuală" (LU, 1883: 4). Slujitorii condeiului, oameni dedicaţi şcolii şi intelectuali, deopotrivă, îşi asumă acest rol şi punctează prin discursurile lor necesitatea conştientizării firii noastre: „Ferice de noi, cărora soarta ne-a dat această însărcinare, căci a arăta neamului din care faci parte oglinda reală a fiinţei sale, în care să-şi vadă toate calităţile şi slăbiciunile, este cea mai importantă faptă naţională." (LU, 1883: 4).

Intelectualii bănăţeni, ei înşişi proveniţi din rândurile ţărănimii, au intenţia ca buna învăţătură, prin intermediul presei, să ajungă în cele mai îndepărtate locuri din Banat (5). Revelatoare este afirmaţia unuia dintre slujitorii condeiului: „În slujba neamului, ne este idealul!" (SG, 1914: 1). În literatura de specialitate se consemnează: „Pentru ei, neamul a fost totul [...] Ei, în manifestările lor, şi-au dispersat sufletul ca pe o pulbere de aur, cu o generozitate uitată de sine, pentru a arunca în inima fiecăruia o fărâmă menită să aprindă setea de cultură, de frumos, de adevăr" (Birou, 1940: 23). Această perspectivă, potrivit lui Vianu, este „o problemă de realizări culturale, o problemă de muncă naţională, şi acei care doresc solicitarea specificului nostru trebuie ei înşişi să ia iniţiativa activităţii în toate domeniile, în virtutea convingerii că în opere se depun tendinţele profunde şi iese la iveală ceea ce poate să fie specific în sufletul naţional" (1982: 318).

BDD-A29503 © 2019 Arhipelag XXI Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 16:54:38 UTC)

Buna comunicare între clasele sociale conferă unicitate acestui spaţiu cultural. Pentru a rezista ca neam, într-un context politic neprielnic, aceştia se alătură, ca într-o „horă" imaginară, coagulant puternic al tuturor maselor, unindu-i, prin năzuinţe, pe cei tineri cu cei bătrâni, pe ţărani şi cărturari. A devenit o evidenţă faptul că destoinicul reprezentant al satului românesc, ţăranul bănăţean are un rol important în efortul de „iluminare" a drumului spre o formă superioară a culturii naţionale. Populaţia de aici, potrivit poetului O. Goga, este „cea mai civilizată a românilor, unde ţăranii au cele mai multe cuprinderi, unde, din punct de vedere cultural, ţăranii se găsesc pe cea mai înaltă treaptă [...] şi se înregistrează toate luptele de avantgardă ale ideii naţionale" (1935: 46).

O notă distinctivă a culturii locului este dată şi de deviza bănăţeană colectivă, *Tăt Banatu-i fruncea*, invariantă de semnificaţie izvorâtă din matricea identitar românească. Valenţa expresivă a acesteia este dorinţa de a demonstra tărie de caracter prin puterea de muncă, având conştiinţa evoluţiei, destinul nefiind „simţit ca o boltă apăsătoare până la disperare, nici ca un cerc din care nu e scăpare", aşa cum spune L. Blaga (1985: 196). Deviza mărturiseşte, potrivit lui V. Birou, un fel de „obligaţie a tuturor celor care trăiesc în regiune pentru ridicarea nivelului cultural, economic şi politic al ei. [...]. Aici se menţine cine are putere [...] cine afirmă bucuria de a trăi." (1940: 12).

Sinteză revelatoare, prin veritabila viziune unificatoare a datelor oferite de firea bănăţenilor, la care se adaugă aspecte ce ţin de istorie, *ethosul*, denumit *bănăţenism* în literatura de specialitate (Copocean, 2000: 215), este fondul specific şi ireductibil al culturii din acest colţ de ţară. Acesta este animat de patosul ideatic al intelectualilor şi dascălilor, foarte mulţi dintre ei slujitori ai condeiului. Preocupaţi de construcţie în planul culturii şi al ideilor, aceştia ne dezvăluie baza productivităţii lui creative, fapte creatoare de cultură care, uneori, se desfăşoară în formele anonime, săteşti, discursuri ancorate în viitor, prin trezirea românismului, inclusiv producţii culturale dintre cele mai interesante. *Ethosul bănăţean* revelează experienţa adunată din vremuri îndepărtate a poporului român, prin trăirea cotidiană a evenimentelor istorice pe pământul strămoşesc, „orizont spaţial", după formula lui Blaga, importante fiind „accentele sufleteşti pe care orizontul le dobândeşte din partea unui destin uman, al unui destin alcătuit din anume duh, [...] din anumite suferinţi" (Blaga, 1985: 191).

Putem desprinde de aici ideea că matricea identitară are un profund caracter unificator pentru toate manifestărilor spirituale guvernate de ideea de românitate, care sunt modelate de contextul socio-politic schimbător. Ea reprezintă nucleul unităţii neamului, definitoriu pentru cultura română deschisă acum unei adânci şi depline înţelegeri de sine, ca urmare a contactului direct cu lumea europeană şi a viziunii ideologice propuse de Iluminism.

3. Concluzii

Conferind interpretării faptelor ineditul informaţiilor din presa vremii, observăm că aceasta este o sursă de informaţie de mare importanţă pentru cunoaşterea trăsăturilor esenţiale ale epocii. Fiind adevărate mijloace ale solidarizării spiritualităţii româneşti, de la ţăran, la dascăl sau medic şi cel mai de seamă cărturar al vremii, tipăriturile periodice româneşti din Banat îşi dezvăluie chintesenţa prin capacitatea de trezire a voinţei culturale şi politice a românilor.

Scopul demersurilor jurnalistice de acest tip vizează mobilizarea cititorilor pentru realizarea profilului culturii naţionale: „[...] este de obşte cunoscut că idealul fiecărei naţiuni este ridicarea către fericire pe toate terenele vieţii sale" (CO, 1900: 2). A devenit o evidenţă acest ţel, prin mărturisirea lui: „Şi noi susţinem necesitatea de acţiune şi o dovedim prin întreprinderea şi ţinuta acestui jurnal; dar, dacă e vorba de activitate, dacă e ca românii să se apuce de lucru, atunci este logic şi necesariu ca să se staverească şi modul şi forma activităţii" (LU, 1881: 3).

Două aspecte ideologice sunt semnificative pentru demersul realizat: continuarea programului iluminist şi afirmarea conştiinţei identitare, prin activism cultural, formă de materializare intelectuală a idealului de unitate naţională şi de modernizare prin cultură. Aceşti doi poli ai cercetării ne-au permis să evidenţiem Banatul ca ipostază semnificativă a spiritualităţii

BDD-A29503 © 2019 Arhipelag XXI Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 16:54:38 UTC)

româneşti a vremii. Intensitatea activismului cultural al provinciei s-a datorat atât deschiderii timpurii spre Europa, cât şi firii competitive a bănăţeanului. Astfel am atras atenţia asupra omului creator de cultură, membru activ al comunităţii, care îşi declara intenţiile: „[...] cu mica mea energie voi ajuta şi eu la înfăptuirea culturii [...]" (FD, 1897: 4).

Note:

(1) Ov. Papadima menţionează că „aceste iniţiative au fost stimulate încă de la începutul presei noastre prin ştirile şi comentariile asupra realizărilor din străinătate" (1975: 277).

(2) Sinteza culturală este mai spectaculoasă la „nivelul mediu, de jos, decât la cel elitar, deoarece indicele de cultură depăşeşte mult nivelul altor zone".

(3) În articolul program al acestui ziar, declarat politic, se precizează: „vom căuta ca legătura dintre poporul nostru şi celelalte popoare din ţară să devină cât se poate de intimă, acţiunea acestor popoare să fie comună şi unitară, ca să redăm patriei noastre caracterul poliglot, în care şase popoare îşi dezvoltă liber, fără să se jignească reciproc, individualitatea lor naţională".

(4) Sub „paideuma" se înţelege specificul spiritual ce rezidă în individul singular şi în popoare şi care se îmbogăţeşte şi se transformă prin educaţie. Bogăţia bunurilor spirituale e o realitate care ni se înfăţişează în fapte de cultură. Viaţa culturilor, ca existenţe vii de sine stătătoare, se manifestă în anumite spaţii închise. Aici trebuie văzut începutul teoriei cercurilor culturale (Kulturkreislehre), pe care a reluat-o apoi Spengler [...]. Teoria lui Frobenius despre morfologia culturii consideră sentimentul spaţial drept factor generator de cultură. Cultura are o existenţă vie specifică, iar omul se naşte şi moare odată cu ea." (Irimie, 1942).

(5) Biografii presei sunt de părere că presa bănăţeană din această perioadă a pătruns în zonele rurale, numeroase localităţi săteşti scoţându-şi propriile publicaţii. Sub îndrumarea învăţătorului Emeric Andreescu a apărut la Beregsău, în perioada 1 august - 17/29 octombrie 1890, gazeta „Junimea Română", al cărei scop declarat a fost: „cultivarea junimei şi a tinerimei sătene". În perioada următoare au fost continuate aceste preocupări până la apariţia publicaţiilor scrise şi editate de ţărani. (Popa, Taşcu, 2003: 111).

Surse

ED- „ Educatorul". 1901.
FD - „Foaia Diecezană Caransebeş". 1886 - 1918.
DR - „Drapelul". 1905.
LU - „Luminătoriul". 1881-1883.
SG - „Solia Graniţei". 1914.
CO - „Controla". 1900.

BIBLIOGRAPHY

Banaduc, Ioana. 2017. *O ipostază a spiritualităţii româneşti: Banatul şi cultura activă. Reflectări în presa românească cu preocupări pedagogice*. Bucureşti: Pro Universitaria.
Birou, V. 1940. *Restauraţia şi Banatul*. în „Revista Institutului Social Banat-Crişana". nr. 31-32.
Blaga, L. 1985. *Opere 9. Trilogia culturii*. Editie îngrijită de Dorli Blaga. Studiu introductiv de Al. Tănase. Bucureşti: Editura Minerva.
Bocşan, N., Dima, M., Bona, P. 1994. *Franţa şi Banatul 1789-1815*. Reşiţa: Muzeul de istorie al judeţului Caraş-Severin.
Boldureanu, I. V. 2004. *Cultura populară bănăţeană*. Timişoara: Editura Mirton.
Copocean, G. 2000. *Specificul bănăţean în cadrul civilizaţiei interbelice*, în „Banatica", 15, nr. 2.
Frobenius, L.1985. *Paideuma*, Bucureşti: Editura Meridiane.
Goga, O. 1935. *Despre Banat*. în „Revista Institutului Social Banat-Crişana".
Iorga, N. 1899. *La vie intellectuelle des Roumains en 1899*. Bucarest: Imprimerie de L'Independence Roumaine.
Irimie, C. 1942. *Leo Frobenius şi Lucian Blaga*. „Universul literar". nr. 40.

BDD-A29503 © 2019 Arhipelag XXI Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 16:54:38 UTC)

Papadima, Ov. 1975. *Ipostaze ale iluminismului românesc*. Bucureşti: Editura Minerva.
Popa, M., Taşcu,V. 2003. *Istoria presei româneşti din Transilvania*. Bucureşti: Editura Tritonic.
Slavici, I. 1983. *Scrieri pedagogice*, Bucureşti: Editura Minerva.
Vianu, T. 1982. *Studii de filosofia culturii*. Ediţie îngrijită de Gelu Ionescu, George Cană. Studiu introductiv de George Gană. Bucureşti: Editura Eminescu.

BDD-A29503 © 2019 Arhipelag XXI Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 16:54:38 UTC)